RUH SAĞLIĞI VE DİN
DİSİPLİNLER ARASI ÇALIŞMALAR

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Ömer Faruk ERDOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Maruf ÇAKIR
Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye SEVİNÇ
Dr. Rabia YILDIRIM

sonçağ akademi

RUH SAĞLIĞI VE DİN
DİSİPLİNLER ARASI ÇALIŞMALAR

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Ömer Faruk ERDOĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Maruf ÇAKIR
Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye SEVİNÇ
Dr. Rabia YILDIRIM

sonçağ akademi

Kitabın Adı : RUH SAĞLIĞI VE DİN DİSİPLİNLER ARASI ÇALIŞMALAR
Genel Yayın Yönetmeni : Prof. Dr. Ali ÇELİK
Editörler : Doç. Dr. Ömer Faruk ERDOĞAN, Dr. Öğr. Üyesi Maruf ÇAKIR
Dr. Öğr. Üyesi Sümeyye SEVİNÇ, Dr. Rabia YILDIRIM
Mizanpaj : Dr. Yusuf SANSARKAN
Kapak : Ceyda ŞEREFLİOĞLU

1. Baskı : Aralık 2022 ANKARA

ISBN : 978-625-6371-72-9
Yayın No : 1878

© Bu çalışma Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 2022-47 numaralı proje kapsamında desteklenmiştir.

Tüm hakları yazarlarına aittir. Yazarın izni alınmadan kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, çoğaltılması yapılamaz. Yalnızca kaynak gösterilerek kullanılabilir.

SONÇAĞ AKADEMİ
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/49 İskitler 06070 ANKARA
T / (312) 341 36 67 - GSM / (533) 093 78 64
www.soncagyayincilik.com.tr - soncagyayincilik@gmail.com
Yayıncı Sertifika Numarası: 47865

BASKI VE CİLT MERKEZİ

UZUN DİJİTAL MATBAA, SONÇAĞ YAYINCILIK MATBAACILIK TESCİLLİ MARKASIDIR.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No.: 48/48 İskitler 06070 ANKARA
T / (312) 341 36 67
www.uzundijital.com - uzun@uzundijital.com

İçindekiler

Takdim İnsanın Mahiyeti ve Ruh Sağlığı I

Editörden V

İçindekiler VII

BİRİNCİ BÖLÜM PSİKOLOJİ, DİN VE RUH SAĞLIĞI 1

Psikoloji Maneviyatı Yeniden Keşfetti

Prof. Dr. Nevzat TARHAN 3

Kur'ân Eksenli Psikososyal Bir Analiz

Doç. Dr. Ali BALTACI

Dr. Öğrt. Üyesi Muhammet KARAOSMAN 17

Spiritüel İyi Oluş Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması Sorunu Bağlamında Spiritüellik Üzerine Kavramsal Bir Tartışma

Doç. Dr. Zuhal AĞILKAYA ŞAHIN

Doç. Dr. Kenan SEVINÇ

Dr. Metin GÜVEN

Arş. Gör. Eyüp Ensar ÖZTÜRK 37

Kutsal Mekân Ziyaretinin Ruh Sağlığına Etkisi: Türbe Ziyareti Bağlamında Bir Analiz

Şerife ERİCEK MARAŞLIOĞLU

Prof. Dr. Saffet KARTOPU 63

Dindarlık Eğilimine Göre Ruh Sağlığı Okuryazarlığı Düzeylerinin Belirlenmesi: KSÜ İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği

Arş. Gör. Nesibe ASLAN AKIN 111

Prof. Dr. Saffet KARTOPU 111

Yardımseverlik ve Dindarlık İlişkisi 143

Doç. Dr. Necmi KARSLI 143

Ruh Sağlığı ve Din İlişkisinde Psikosomatik Açıdan Hazreti Yakub Örneği 167

Dr. Öğr. Üyesi Nimet FERAH 167

Selçuklu ve Osmanlılar'da Delilik, Mecnunluk, Meczupluk Gibi Ruhsal Hastalıklar, Bunların Tedavisi ve Dârüşşifâlar

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Emin YAĞCI 193

Necib Mahfuz'un Roman Kahramanlarında Doğru İnancın Psikolojik Güvenliğin Sağlamasına Etkisi

Öğr. Gör. Dr. Aber Rateb Youness el-FEKY 225

Sahih İnancın Psikolojik Güveni Gerçekleştirmesindeki Rolü

Dr. Âdil Ahmed Alî HAYDÂN 239

İKİNCİ BÖLÜM FELSEFE, DİN VE RUH SAĞLIĞI 273

Üzüntü ile Başetme: *Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn*'de Mâverdî'nin Çözüm Önerileri

Zeynep SARAÇ

Doç. Dr. Ömer Faruk ERDOĞAN 275

Ontolojik Güvenlik Endişesi Bağlamında İnsan

Doç. Dr. Ergin ÖGCEM 299

Kötülük Problemi, İman ve Şüphe

Arş. Gör. Emine GÖÇER 317

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İSLÂMÎ İLİMLER ve RUH SAĞLIĞI 327

Ruh Sağlığı ve Din ya da Değer Odaklı Yaşamak

Prof. Dr. Ali ÇELİK 329

Dinî Obsesif Kompulsif Bozuklukların Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ATEŞ 347

İslâm Hukukunda Zikredilen Akıl Hastalığı Türlerinin Dünya Sağlık Örgütünün Yaptığı Tasnif Açısından Tahlili

Doç. Dr. Mustafa Harun KIYLIK 363

Ruh Sağlığını Koruma ve Yaşam Motivasyonunu Artırmada Kur'ân Kıssalarının Önemi

Doç. Dr. İskender ŞAHİN 375

Kur'ân'ın Kırâtını Dinlemenin İnsan Üzerindeki Etkisi

Dr. Öğretim Üyesi İbrahim ULUDAŞ

Mehmet Akif YILMAZER 395

Kur'ân'da İnsan Gerçeği ve Tövbe Olgusu ile Peygamberlerin Hatalarına Dair Aktarılanların Ruh Sağlığına Katkısı

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YAKAR 409

Uzletin Ruh Sağlığına Faydaları ve Fiten Hadisleri Bağlamında Modern Dönemde Uzlet

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TATLI 429

Kişinin Ruh Durumuna Etkisi Açısından Hz. Peygamber'in İki Hadisi Hakkında Çağdaş Bir Yorumun Değerlendirilmesi

Arş. Gör. Tuğberk UĞURLU 459

Ruh Sağlığına Etki Eden Bir Faktör Olarak Kader ve Tevekkül Anlayışı

Doç. Dr. Veysel KASAR 473

İmkân ile Zorunluluk Arasında İnsanın Anlam Arayışı: Var Oluşa Dair Temel Soruların İnanç Boyutuyla İlişkisi Açısından Analizi

Dr. Öğr. Üyesi Murat KAŞ 495

Tasavvufî Din Anlayışının Ruh Sağlığına Etkisi

Dr. Eyüp İNCE 511

İlk Zâhidlerden İbn Arabi'ye Büyük Günah Telakkīsinde Değişim

Dr. Öğretim Üyesi Abdullah ÇAKIR 527

Dinî Obsesif Kompulsif Bozuklukların Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi*

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ATEŞ

Dumlupınar Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi İslâm Hukuku Ana Bilim Dalı

mustafa.ates@dpu.edu.tr ORCİD: 0000-0001-7449-5454

Öz

Obsesyon, unutmaya ve önlemeye yönelik çabalara rağmen sürekli bir şekilde irade dışı olarak akla gelen, zihinden uzaklaştırılma noktasında zorluk çekilen, sıkıntı ve kaygı veren aşırı düşünce veya dürtü olarak tanımlanır. Kompulsiyon ise lüzumsuz ve anlamsız olduğunun bilinmesine rağmen çoğunlukla obsesyonların ortaya çıkardığı fikirlerden kurtulup onları bertaraf etmek için bireyin bilinç düzeyindeki karşıt iradesine rağmen yapılan kalıplaşmış tekrarlayan davranışlar veya zihinsel eylemlerdir. Obsesif kompulsif bozukluklar (OKB), diğer ruhsal rahatsızlıklardan ayrı ve özgün bir hastalık olarak değerlendirilmektedir. Bireyin yaşam düzeyi ve kalitesini önemli şekilde etkileyen obsesif kompulsif bozuklukların (OKB) çeşitli alt semptom grupları bulunmaktadır. Kirlilik ve bulaşma, simetri ve düzen, kuşku ve belirsizlik şeklindeki obsesyonların yanında dinî içerikli obsesyonlar da sıkça görülen ruhsal bozukluklardan biridir. Obsesif kompulsif bozuklukların (OKB) İslâmi literatürdeki en yakın karşılığının vesvese olduğu söylenebilir. Nitekim vesvese, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde kendisinden korunulması gereken bir olgu olarak nitelenmektedir. Bu bağlamda obsesif kompulsif bozukluk (OKB) olarak değerlendirilebilecek, klasik literatürde vesveseden kaynaklı olarak tanımlanan bazı dinî içerikli söz ve davranışlar, fıkıh literatüründe dinî sorumluluklar açısından ele alınmaktadır. Bu çalışmada, dinî içerikli bazı obsesif kompulsif bozukluk örnekleri üzerinden söz konusu bozuklukların fıkhî açıdan incelenmesi amaçlanmaktadır. Böylece bir taraftan mezkûr ruhsal bozukluklar sebebiyle dinî yaşantısında zorluklar yaşayan bireylerin fıkhî sorularına cevaplar aranacak diğer taraftan da yine bu tür ruhsal bozuklukların dinî yükümlülüklere etkisi araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Obsesif Kompulsif Bozukluk, Dinî Obsesyon, Vesvese, İbadet.

Assessment of Religious Obsessive Compulsive Disorders According to Islamic Law

Abstract

An obsession is defined as an excessive thought or impulse that constantly comes to mind involuntarily, is difficult to get rid of, causing distress and anxiety, despite efforts to forget

* Bu çalışma 09-11.09.2022 tarihinde çevrimiçi olarak yapılan Ruh Sağlığı ve Din Uluslararası İlahiyat Disiplinleri Sempozyumunda sunulan "Dinî Obsesif Kompulsif Bozuklukların Fıkhî Açıdan Değerlendirilmesi" başlıklı tebliğimizin yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

and prevent it. Compulsions, on the other hand, are stereotyped repetitive behaviors or mental actions that are performed despite the opposing will of the individual at the conscious level in order to get rid of the ideas revealed by the obsessions, although they are known to be unnecessary and meaningless. Obsessive-compulsive disorders (OCD) are considered as distinct and specific disease from other mental disorders. There are various sub-symptom groups of obsessive compulsive disorders (OCD), which significantly affect an individual's level of life and quality. In addition to obsessions in the form of pollution and contamination, symmetry and order, doubt and uncertainty, religious obsessions are also one of the frequently seen mental disorders. It can be said that the closest equivalent of obsessive compulsive disorders (OCD) in Islamic literature is waswasah (scrupulosity). As a matter of fact, waswasah is described as a phenomenon that should be protected from in the Qur'an and hadiths. In this context, some religious words and behaviors, which can be considered as obsessive-compulsive disorder (OCD) and defined as waswasah in the classical literature, are discussed in terms of religious responsibilities in the fiqh literature. In this study, it is aimed to examine these disorders in terms of fiqh through some examples of religious obsessive compulsive disorders. Thus, on the one hand, answers to the fiqh questions of individuals who have difficulties in their religious life due to the aforementioned mental disorders will be sought, and on the other hand, the effects of such mental disorders on religious obligations will be investigated.

Keywords: Fiqh, Obsessive Compulsive Disorder, Religious Obsession, Waswasah (Scrupulosity), Worship.

Giriş

Obsesif kompulsif bozukluklar (OKB), obsesyonların sebep olduğu kompulsiyonlarla beraber ortaya çıkan bir ruhsal hastalıktır. OKB, diğer ruhsal rahatsızlıklardan ayrı ve özgün bir hastalık olarak değerlendirilmektedir. Obsesyon, önlemeye ve engellemeye yönelik gayretlere rağmen devamlı olarak istem dışı bir şekilde zihne gelen, sıkıntı ve kaygı veren, zihinden uzaklaştırılma noktasında zorluk çekilen aşırı düşünce veya dürtü olarak tanımlanmaktadır. Kompulsiyon ise gereksiz ve anlamsız olduğu bilinmesine ve bireyin bilinç düzeyindeki karşıt iradesine rağmen çoğunlukla obsesyonların sebep olduğu düşüncelerden kurtulup onları bertaraf etmek için yapılan kalıplaşmış tekrarlayan davranışlar veya zihinsel eylemlerdir. Obsesyonun kirlilik ve bulaşma, simetri ve düzen, kuşku ve belirsizlik gibi çeşitli alt semptom grupları bulunmaktadır. Dinî içerikli obsesyonlar da bu alt semptom gruplarından biridir. Dinî içerikli obsesyonlar, fikir ve düşünce düzeyinde olduğu için dinen herhangi bir değerlendirmeye konu olmazlar. Çünkü birey,

zihninden geçen düşünce ve fikirlerden fiiliyata dönüşmediği sürece sorumlu değildir. Ancak bu obsesyonlar, dinî içerikli kompulsiyonlara sebep olduğunda, bireyin burada gerçekleştirdiği dinî davranış biçimi, dinî yükümlülükler açısından fıkhın değerlendirme alanına girmektedir. Diğer taraftan dinî OKB'si olan bireyin bu hastalığının merkezinde, dinî yükümlülüğünü tam olarak yerine getirememe endişesi bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında dinî OKB'nin fıkhî açıdan ele alınarak OKB'li bireyin ibadetlerinin geçerliliği konusundaki değerlendirmeleri ortaya koymak, dinî obsesif kompulsif bozukluğu olan bir bireyin bu hastalığına sebep olan dinî yaşantısındaki şüphe ve endişeleri gidermede ve dolayısıyla hastalığın tedavisinde etkin bir rol oynayabilir. Bu çalışmada öncelikle, obsesif kompulsif bozukluklar genel hatlarıyla tanıtılacak ve dinî obsesyonlar ve kompulsiyonların tanımı ve mahiyeti üzerinde durulacaktır. Ardından dinî OKB'nin İslâmî literatürdeki karşılığı araştırılacaktır. Buradan hareketle Hanefî mezhebi merkeze alınarak daha çok inanç ve ibadet alanında yoğunlaşan dinî OKB türlerinin dinî yükümlülükler açısından fıkıh literatüründeki hükümleri incelenecektir. Ayrıca yine bu çalışmada, dinî OKB türlerine yönelik fıkhî yaklaşımların ortak noktalarının tespiti hedeflenmektedir.

1. Dinî Obsesyonlar

Obsesif kompulsif bozuklukların (OKB) diğer ruhsal hastalık türlerinden farklılaşmasının ve modern kavramlarla tanımlanmasının ilk defa 19. yüzyılda gerçekleştiği düşünülmektedir. Literatürde farklı bilgiler bulunmakla birlikte obsesyonla ilgili Batı'daki ilk tanımlardan birinin 1836'da Esquirol tarafından yapıldığı kaydedilmektedir. Yine ilk bilimsel görüşlerin 19. yüzyılın sonunda Freud tarafından ortaya atıldığı kabul edilmektedir.[1] Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) tarafından yayımlanan *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatiksel El Kitabı*'nın son versiyonu olan beşinci edisyonunda (DSM-5) obsesyonlar, "müdahaleci ve istenmeyen olarak deneyimlenen, yineleyici ve kalıcı düşünceler, dürtüler veya imgelemler" şeklinde tanımlanmaktadır. Kompulsiyonlar ise, "bir kişinin bir obsesyona yanıt olarak veya

[1] İslam düşünce tarihine bakıldığında, obsesyonlarla ilgili ilk tanımlamaların 9. asırda Ebû Zeyd el-Belhî (849-934) tarafından yapıldığı görülmektedir. bk. Ömer Faruk Söylev, "Din Perspektifinden Obsesif-Kompulsif Bozukluklar: Modern Yaklaşımlar ve Ebû Zeyd el-Belhî'nin Katkıları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/2 (2020), 897.

katı bir şekilde uygulanması gereken kurallara göre gerçekleştirmeye zorlandığını hissettiği tekrarlayıcı davranışlar veya zihinsel eylemler" olarak ifade edilmektedir.[2]

OKB, bireyin gün içerisindeki vaktinin çoğunu kapsayan, hayat kalitesini düşürecek derecede sıkıntı verici ve tekrar edici obsesyonlardan ve kompulsiyonlardan oluşan bir hastalıktır. Obsesyonlar zihinde istem dışı bir şekilde kendiliğinden belirerek rahatsızlık oluştururlar. Kompulsiyonlar ise bu obsesyonların sebep olduğu rahatsızlığı gidermek için istemli olarak yapılan zihinsel ve davranışsal tepkiler şeklinde ortaya çıkarlar. OKB'nin kontrol etme ve şüphe, biriktirme, bulaşma, batıl inançlara boğulma, dini-agresif-cinsel düşüncelere sahip olma, simetri gereksinimi gibi çeşitli semptom alt grupları bulunmaktadır. Alt tiplemeler sınıflandırılırken obsesyonların ve kompulsiyonların ayrı gruplandırmaları da yapılmıştır. Örneğin obsesyonlar; simetri ve düzen, kirlenme, cinsel-bedensel saldırganlık, onay arama ve tuvalet hissi gelmesi şeklinde sınıflandırılırken kompulsiyonlar ise tekrarlayıcı törensel davranışlar, sayma, sıralama-düzenleme, temizlik, kontrol etme, biriktirme-toplama, zihinsel törenler, söyleme-sorma-itiraf etme, dokunma-vurma-ovalama, aşırı liste hazırlama, törensi yemek yeme, göz kırpma, gözlerini dikme ve kendine zarar verici davranışlar şeklinde kategorize edilebilmektedir.[3] OKB'nin alt semptom gruplarından biri de dinî obsesyon ve kompulsiyonlardır. Dinî OKB günah, ceza ve tövbe hakkında kalıcı obsesif şüpheler ve dini ritüelleri tam olarak yerine getirememe şüphesi, aşırı dua, sürekli güvence arayışı veya zorlayıcı eylemleri içeren bir obsesif-kompulsif bozukluktur.[4] Genel olarak dinî obsesyonlar, kişinin yanlışlıkla veya farkında olmadan günah veya ahlaki ihlaller işlediğine dair tekrarlayan şüpheler (örneğin, "Çok fazla tükürük yuttum, acaba orucum bozuldu mu?); kutsal şeylere saygısızlık veya küfür içeren düşünceler ve hayaller (örneğin, "Tanrı yoktur."); kişinin yeterince ahlaklı veya dindar olmadığından şüphe

---

2 American Psychiatric Association, *Diagnotik and Statistical Maual of Mental Disorders (DSM-5)* (Washington, DC: American Psychiatric Association, 2013), 235.

3 Yasemin Angın - Muhammed Kızılgeçit, "Obsesif Kompulsif Bozukluğun Dini Kavramlarla İlişkisi ve Manevi/Dini Temelli Tedavi Yaklaşımları: Teorik Bir Bakış", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53/1 (2020), 335.

4 Mujgan Inozu vd., "Scrupulosity in Islam: A Comparison of Highly Religious Turkish and Canadian Samples", *Behavior Therapy* 43 (2012), 190.

duyması ("Eşcinselliği betimleyen bir film izlemekten zevk alırsam ne olur?"); dinî bir ritüeli gerektiği gibi yerine getirmemekten korkması ("Dua ederken aklım karışırsa ne olur?"); ahirette sürekli cezalandırılacağına dair korkular ("Ya öldüğümde cehenneme gidersem?") gibi şüphelerden oluşur. Dinî kompulsiyonlar ise, aşırı dua etmek, dinî ritüelleri mükemmel bir şekilde yerine getirene kadar tekrar etmek, din adamlarından veya sevdiklerinden uzaklaşmak veya dinî konularda gereksiz güvence aramak ve aşırı veya uygunsuz itiraflar gibi tekrar edici davranışlardır.[5]

Dinî obsesyonlar genellikle dindar bireylerde, birey tarafından günah sayılabilecek düşüncelerin istemsiz bir şekilde tekrar tekrar zihne gelmesiyle oluşur. Diğer obsesyon türlerinden farkı, dinî konularla ilgili olmasıdır. Dinî obsesyonların sebep olduğu kaygıyı gidermek için, dayanılmaz bir hisle içten gelen, anlamsız olduğu bilindiği halde ve yapılmak istenmemesine rağmen yapılan, dinî içerikli, tekrarlayıcı ve kalıplaşmış düşünsel ya da davranışsal eylemler de dinî kompulsiyonları oluşturur.[6]

2. Dinî OKB'nin İslâmi Literatürdeki Karşılığı

Dinî OKB'nin fıkhî açıdan değerlendirilebilmesi için öncelikle obsesyon ve kompulsiyonların İslâmi literatürdeki karşılığını araştırmak gerekir. OKB'nin dinî kavramlarla ilişkisi ya da İslâmi literatürde hangi terimlere karşılık geldiğine dair literatürde çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmalar dikkate alındığında obsesyonların İslâmi literatürdeki en yakın karşılığının "vesvese" terimi olduğu söylenebilir.[7]

---

5 Jonathan S. Abramowitz, "Scrupulosity", *Advanced Casebook of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, ed. Eric A. Storch vd. (Şehirb.y.:Academic Press, 2020), 71.

6 Hanife Yıldız Yağcı, *Saplantılı Dini Davranışlar* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 36.

7 bk. Yağcı, *Saplantılı Dini Davranışlar*, 33-35; Mustafa Çağrıcı, "Vesvese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013), 43/71; Angın - Kızılgeçit, "Obsesif Kompulsif Bozukluğun Dini Kavramlarla İlişkisi ve Manevi/Dini Temelli Tedavi Yaklaşımları", 343; Osman Amil, *Dini İçerikli Obsesif-Kompulsif Davranışların Sosyodemografik Açıdan İncelenmesi ve Vesvese İlişkisi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), XII, 53-55; Söylev, "Din Perspektifiden Obsesif-Kompulsif Bozukluklar", 902-903; Ali Kerdiğe - Habil Şentürk, "Psikoloji ve Din Açısından Takıntılar: 'Vesvese' Üzerine Analizler", *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 2 (2020), 124-128.

Vesvese sözlükte, "fısıldama, kötü telkinde bulunma, karışık sözler söyleme, kuşkulanma"; yine aynı kökten gelen vesvâs kelimesi ise "insanın içine doğan zararlı uyarıcı, kötü duygu ve düşünce, telkin, şüphe, fısıltı, evham" gibi anlamlara gelmektedir. Dinî literatürde ise vesvese, "şeytanın veya nefsin insana kötü ve zararlı telkinde bulunması, şeytandan yahut nefisten gelen, insanı dine aykırı aşırı davranışlara yönelten telkin"; vesvâs "şeytan, şeytanın insanın içine attığı saptırıcı dürtü, faydasız söz, şüphe ve tereddüt" gibi anlamlar içermektedir.[8]

Her ne kadar obsesyona en yakın terimlerden biri olsa da vesvese, obsesyonun tam karşılığı değildir. Zira vesvese, obsesyondan çok daha geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Kur'ân-ı Kerîm'de vesvese kelimesi beş âyette geçmektedir. Bunlardan üçü şeytana (el-A'râf 7/20; Tâhâ 20/120; en-Nâs 114/3), biri nefse (Kâf 50/16), biri de insan ve cinlere (en-Nâs 114/4-5) nispet edilmektedir. Âyetlerde şeytana nispet edildiği yerlerde vesvese kelimesi, "aldatma, yanıltma, saptırma, yoldan çıkarma" gibi anlamlara gelmektedir. Hadislerde ise vesvese kavramı genellikle şeytan tarafından insanın zihnine atılan ve onun imanına zarar vermeyi hedefleyen düşünceler, fikirler, sorular anlamında karşımıza çıkmaktadır.[9] Bazı sahabîler Rasûl-i Ekrem'e (s.a.v.) gelerek içlerinden geçen ve dile getirmekten bile korkacak derecede olan vesveselerden yakınırlar. Rasûlullah da (s.a.v.) bu hallerinin onlardaki imanın kesin ve kuvvetli olduğuna delâlet ettiğini, yapmadıkları sürece ümmetinin bu tür vesveselerden sorumlu tutulmayacağını bildirmiştir.[10]

Fıkıh literatüründe vesvese kavramı, genel olarak ibadetlerle ilgili bir şart ya da rüknün yerine getirilip getirilmediği veya gerektiği gibi yapılıp yapılmadığı konusunda yahut diğer yükümlülükleri ifa etmede aşırı bir şekilde şüpheye düşerek aynı uygulamayı sürekli tekrarlama şeklindeki fiiller için kullanılmaktadır.[11] Vesvese teriminin fıkıh literatüründeki bu anlamı,

---

8 Çağrıcı, "Vesvese", 43/70.

9 bk. Çağrıcı, "Vesvese", 43/71.

10 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 41/272; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Müsnedü's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), "Îmân", 201-205, 209, 211.

11 Çağrıcı, "Vesvese", 43/71.

tam da obsesyona ya da obsesif kompulsif bozukluğa denk düşmektedir. Obsesyonlar, sebep oldukları kompulsiyonlarla birlikte değerlendirildiği ya da bireyin yaşam kalitesini düşürecek derecede onu etkileyip rahatsızlık verdiği için kişinin fiillerine yansıyan veya fiillerinde ortaya çıkan bir hastalıktır. Dinî OKB de elbette çoğunlukla kişinin dinî fiilleriyle alakalıdır. Bu sebeple fıkıh literatüründeki vesvese kavramı, bireyin dinî fiilleriyle alakalı olan ve günümüzde dinî OKB olarak tanımlanan davranışları ifade etmektedir.

3. Fıkhî Açıdan Dinî OKB

Sık rastlanan dinî obsesyon türleri "Tanrı ve diğer dinî içerikli öğelere karşı küfür ve saygısızlık düşüncesi, itikadi meselelerde şüpheye düşme obsesyonu, günah olan fiilleri yapma korkusu, günahkâr olma ve farkında olmadan günah işlemiş olma düşüncesi, ibadetlere hazırlık niteliğindeki temizlik ritüellerinde ortaya çıkan obsesyonlar, ibadetleri gerçekleştirirken görülen obsesyonlar, dinî herhangi bir hükmün yerine getirilmesi ile ilgili obsesyonlar" şeklinde sıralanabilir. Dinî kompulsiyonlar ise "tövbe etme kompulsiyonu, dua etme ve duayı tekrarlama kompulsiyonu, temizlenme ritüellerinde ortaya çıkan kompulsiyonlar, ibadetleri yerine getirirken ortaya çıkan kompulsiyonlar, dinî obsesyonlardan dolayı yapılan ancak dinî bir muhtevaya sahip olmayan kompulsiyonlar" şeklinde sınıflandırılabilir.[12]

"Tanrı ve diğer dinî içerikli öğelere karşı küfür ve saygısızlık düşüncesi" şeklinde oluşan obsesyonlarda, hasta aslında Tanrı'ya ve diğer dinî içerikli öğelere küfretme isteğinde değildir. Ancak hasta, Tanrı'ya küfretme zorlantısı hisseder, küfretmediğinde rahatsızlık duyar. Küfrettiğinde ise duyduğu rahatsızlık geçer ancak bu sefer de suçluluk hissetmeye başlar.[13] Yine "itikadi meselelerde şüpheye düşme obsesyonu" da normal şartlarda imanla ilgili konularda şüphesi olmayan kişilerde ortaya çıkmakta ve birey bu şüpheleri zihninden uzaklaştırmaya çalıştıkça zihni bu düşüncelerle daha fazla

---

12 Ayrıntılı bilgi için bk. Yağcı, *Saplantılı Dini Davranışlar*, 37-49; Mustafa Memiş, *Dinî İçerikli Obsesif Kompulsif Davranış Bozuklukları* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 54-79.

13 bk. Pelin Kaplan Sayan vd., "Blefarospazm, Tourette Sendromu ve Obsesif Kompulsif Bozukluk: İki Olgu Sunumu", *Klinik Psikiyatri Dergisi* 7/1 (ts.), 59; Memiş, *Dinî İçerikli Obsesif Kompulsif Davranış Bozuklukları*, 54.

meşgul olmaktadır. Bu sebeple hasta kendisini küfrün eşiğinde imanı zayıf biri olarak görmekte ve sık sık tövbe ve dua etme ihtiyacı hissetmektedir.[14]

"Tanrı ve diğer dinî içerikli öğelere karşı küfür ve saygısızlık düşüncesi" ile "itikadi meselelerde şüpheye düşme obsesyonu" fıkhî açıdan irtidat konusuyla alakalıdır. Her iki obsesyon türünde de birey, dinden çıkma korkusu yaşamakta ve bu korku bireyi sürekli tövbe ve dua etmeye zorlamaktadır. Bu obsesyon türlerinde kişinin zihninden geçen düşüncelerin onu dinden çıkarmayacağı konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Çünkü dile getirilmeyen düşüncelerden bireyin sorumlu olmayacağı hususunda yukarıda da değinildiği üzere açık nasslar bulunmaktadır. Bununla birlikte müvesvisin (vesveseli kişinin), bu vesveseleri sebebiyle dinden çıkmasını gerektirecek sözler sarf etmesi de fıkhî açıdan değerlendirilmiştir.

Hanefî kaynaklarda müvesvisin (vesveseli kimse) dinden çıkmayı gerektirecek sözler sarf etmesi durumunda mürted sayılmayacağı ifade edilmektedir. Çünkü mürted olmak için küfür lafzını söyleyen kimsenin akıllı olması ve bu sözleri herhangi bir tehdit ve zorlama altında olmadan kendi isteğiyle söylemesi gerekir. Bir kimse bilerek ve kasten ya da şaka ve oyun amaçlı küfür lafzını söylese kâfir olur. Diğer taraftan bir kimse hataen ya da ikrah altında küfür lafzını telaffuz etse kâfir olmaz. Burada akıllı olmak dışındaki temel kıstas, ne amaçla olursa olsun bilerek ve isteyerek bu lafızların söylenmesidir. Buna göre deli, matuh, müvesvis, akıllı olmayan çocuk, sarhoş ve mükreh küfür ifade eden sözleri sebebiyle dinden çıkmaz.[15]

"Günahkâr olma ve farkında olmadan günah işlemiş olma düşüncesiyle oluşan obsesyon", daha çok tövbe etme ve dua etme şeklinde bir kompulsiyona sebep olduğu için doğrudan fıkhî bir durum ortaya çıkarmamakla birlikte yukarıda zikri geçen diğer iki obsesyonla birlikte ele alınabilir. İtikatla ilgili yukarıdaki obsesyonlar dışında sıkça karşılaşılan obsesyon ve kompulsiyonlar daha çok ibadetlerle ilgilidir. Bunlar da daha önce zikredil-

---

14 bk. Yağcı, *Saplantılı Dini Davranışlar*, 38-39; Memiş, *Dinî İçerikli Obsesif Kompulsif Davranış Bozuklukları*, 56-58.

15 Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik (Minhatü'l-hâlik ile birlikte)* (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 5/134-135; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebsâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992), 4/224.

diği üzere "ibadetlere hazırlık niteliğindeki temizlik ritüellerinde ortaya çıkan obsesyonlar" ve "ibadetleri gerçekleştirirken görülen obsesyonlar" şeklinde iki ayrı grupta incelenebilir.

"İbadetlere hazırlık niteliğindeki temizlik ritüellerinde ortaya çıkan obsesyonlar", istincâ, istibrâ, abdest ve gusülde karşımıza çıkmaktadır. İstincâ, "tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra dışkı ve idrar kalıntısını su vb. şeylerle temizlemeyi", istibrâ ise "abdest bozduktan sonra dışkı veya idrarın tamamen kesildiğini anlamak için bir süre beklemeyi ve bu amaçla bazı davranışlarda bulunmayı" ifade eder.[16] Müvesvis istincâ yaparken vesvesesi sebebiyle avret mahallinin temizlendiğine dair kanaat kendisinde oluşmadığı için onun tahareti üç defa yıkamak şeklinde takdir edilmiştir. Yedi defa yıkaması gerektiğini söyleyenler de olmuştur. Üç ya da yedi defa yıkaması konusundaki delil, köpeğin ağzını soktuğu kap hakkındaki hadistir.[17] Ancak yediden fazla yıkaması gerekmez. Çünkü vesvesenin ortadan kaldırılması vaciptir.[18] Hanefî fıkıh kitaplarında istibrâyla alakalı bir meselede de müvesvisin durumuna değinilmiştir. İdrar kaçırma konusunda eğer vesvese söz konusu olursa, erkeğin idrar yolunu pamukla tıkaması müstehaptır. Ancak bu vesvese sadece pamuk kullanmakla kesiliyorsa bu durumda namaz kılacak kadar pamuğun kullanılması vacip olur.[19] Burada da yine vesvesenin ortadan kaldırılmasına yönelik bir fetvâ söz konusudur.

Abdest ve gusülle ilgili şüpheler, Hanefî kaynaklarda genel olarak iki aşamada ele alınmaktadır. Bir kimse abdest ya da gusül esnasında bir uzvu yıkayıp yıkamadığına dair şüpheye düşerse ondaki bu şüpheciliğin sürekli

---

16 Salim Öğüt, "İstibrâ ve İstincâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/320.

17 bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, nşr. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2011), "Vudû", 33; Müslim, *el-Müsned*, "Tahâret", 93.

18 Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, nşr. Talâl Yûsuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/39; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'* (ŞEHİR-Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 1/21; Ebû Muhammed Fahruddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârii ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik (Hâşiyetü'ş-Şelebî ile birlikte)* (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313), 1/78; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/338.

19 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/150.

olup olmadığına bakılır. Eğer şüpheciliği âdet haline gelmemiş bir kimse ise ve şüphe abdest esnasında ortaya çıkmışsa o uzvu tekrar yıkar. Ancak abdest bittikten sonra şüphe ederse ya da şüphecilik kendisinde âdet haline gelen bir kimse ise abdest esnasında bile şüphe etse vesveseyi kesmek için tekrar abdest almaz. Diğer taraftan bir kimse önce abdest aldığını bildiği halde bozup bozmadığı konusunda şüpheye düşerse kesin olarak bildiği ile amel eder. Bu durumda kesin olarak bildiği de abdest almış olduğudur. Hem abdest aldığını hem de bozduğunu kesin olarak biliyorsa, bununla birlikte hangisinin önce olduğunda şüphe ederse, bu durumda önceki halin hatırlanması istenir. Şayet önceki durumu hatırlarsa buna göre abdestli olup olmadığı konusunda karar verilir. Buradaki kıstas, yine kesin olarak bilinen durumun şüpheli olan duruma tercih edilmesidir.[20] Gerek abdest esnasında bir uzvun yıkanıp yıkanmadığı gerekse abdestin bozulup bozulmadığı konusundaki bu fetvâlar, yine vesvesenin kesilerek ortadan kaldırılmasına yönelik hükümler içermektedir.

"İbadetlerin gerçekleştirilmesi sırasında ortaya çıkan obsesyonlar" incelendiğinde namaz ibadetinin dinî obsesyonların en fazla görüldüğü ibadetlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Oruç, hac gibi ibadetlerde de dinî obsesyonlar görülmekle birlikte, günde beş vakit yerine getirilmesi sebebiyle en sık yapılan ibadetlerden biri olması, namaz ibadetinde dinî obsesyonun daha yoğun bir şekilde görülmesine sebep olmaktadır. Namaz ibadeti esnasında zihne gelen istem dışı erotik fikirler, Allah'a karşı küfür içeren düşünceler, namazın herhangi bir rüknünün gereği gibi yerine getirilmemesine yönelik şüpheler gibi obsesyonlar, hasta bireyi daha uzun sürelerde, daha sık bir şekilde veya tekrar tekrar namaz kılmaya zorlamaktadır. Huşu içerisinde namaz kılmaya yönelik tüm çabalarına rağmen bunu gerçekleştiremeyen bazı hastalar, bu obsesyonlardan kurtulmak için namaz ibadetini terk etmeye bile yönelebilmektedir.[21]

Namazda ortaya çıkan vesvese açısından Hanefî fıkıh kaynakları incelendiğinde, namazın geçerli olmadığına yönelik vesveseler sebebiyle -abdestte olduğu gibi- namazın tekrar edilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır.

---

20 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 1/150-151.

21 Yağcı, *Saplantılı Dini Davranışlar*, 41-44; Memiş, *Dinî İçerikli Obsesif Kompulsif Davranış Bozuklukları*, 63-64.

Çünkü vesveseyi kesmek/önlemek vaciptir.[22] Vesvese sebebiyle namazın kabul olmadığını düşünerek o namazı tekrar tekrar kılmak, vesvesenin artmasına neden olacaktır. Diğer taraftan birey, namaz içerisinde hangi rekâtta olduğuna dair şüphe ederse, eğer şüphelenmesi âdet haline gelmemişse ve nadir olan durumlardansa namazını tekrar kılar. Ancak sürekli bu şekilde şüphelenen biriyse bu durumda da zann-ı gâlibine göre hareket eder ya da kesin olan rekâtı esas alarak namazına devam eder ve sonunda sehiv secdesi yaparak namazını tamamlar.[23] Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) sehiv secdesiyle ilgili hadislerde bu duruma açıkça işaret etmiştir.[24] Söz gelimi kişi dört rekâtlı bir namazda iken birinci ya da ikinci rekâtta olduğu konusunda şüpheye düşse ve hangi rekâtta olduğuna dair kendisinde zann-ı gâlib oluşmasa, birinci rekâtta olduğunu kabul ederek namazına devam eder. Ancak ikinci rekâtta olma ihtimaline binaen secdeden sonra oturur. Daha sonra ikinci rekâtın oturuşunu yapar. Üçüncü rekâtı kılarken de dördüncü rekâtta olma ihtimalini gözeterek tekrar oturur. Son oturuşla birlikte tüm rekâtlarda otururak namazını edâ eder ve sonunda sehiv secdesi yapar. İkinci ya da üçüncü rekâtta olduğuna dair şüphe eden kimse de hangi rekâtta olduğuna dair zann-ı gâlib oluşmazsa, aynı şekilde ikinci rekâtta olduğunu kabul ederek namazını kılar. Üçüncü rekâtı kılarken de dördüncü rekâtta olma ihtimalini düşünerek yine fazladan oturuş yapar.[25] Tüm bu ayrıntılar dikkate alındığında gerek hadislerde gerekse konuya dair verilen fetvâlarda şüphenin âdet haline gelmesi durumunda vesvesenin giderilmesine yönelik hükümler verildiği görülmektedir.

Hanefîler dışında diğer mezhepler, müvesvisin talakının geçerli olup olmayacağını da tartışmışlardır. Şâfiî (öl. 204/820), mecnun, matuh, müvesvis gibi akıl sağlığı bozulan bireylerin bu rahatsızlıkları devam ettiği sürece

---

22 Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 1/298.

23 Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/74-75.

24 Örneğin bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Sizden biriniz namazında üç mü dört mü kıldığı konusunda şüphe ederse, şüpheyi bırakıp en az rekâtı esas alarak namazına devam etsin." Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1986), "Sehv", 24; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, nşr. Şuayb el-Arnaût vd. (ŞEHİRBeyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "İkâmetü's-salât", 132.

25 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/92-93.

namaz ve hadlerle yükümlü olmadıklarını, ayrıca talaklarının da geçerli olmayacağını ifade etmektedir.[26] Mâlikî mezhebine bakıldığında, orada da müvesvisin talakının geçerli olmadığına yönelik bir görüşten bahsedilmektedir. Dede İbn Rüşd (ö. 520/1126), bu konuda Mâlikî fakihleri arasında herhangi bir ihtilafın bulunmadığını söyledikten sonra vesvese sebebiyle talak ifadesini kullanan kişinin durumunun abdest ve namazda şüpheye kapılan kimsenin durumuna benzediğini belirtmektedir. Ona göre bu tür vesveseler şeytan kaynaklı olduğu için bireyin bu vesvese sebebiyle talakı telaffuz etmesi dikkate alınmaz. İbn Rüşd aynı şekilde bunun bir hüküm doğurmayacağını ve ayrıca vesveseli kimsenin de bu vesveselere itibar etmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.[27] Hanbelî mezhebine göre, vesvese eğer bireyi akıl hastası gibi şuursuz bir hale getirdiyse o kişinin talakı geçerli olmaz. Fakat aklı yerindeyse o zaman talakı geçerli olur.[28]

Sonuç

Modern dönemde dinî obsesyonlar ve bunların sebep oldukları kompulsiyonlar, dinî obsesif kompulsif bozukluk adı verilen bir tür ruhsal hastalık olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu hastalığın İslâmî literatürdeki en yakın karşılığı vesvesedir. Normal şartlarda vesvese terimi, dinî OKB'yi de içine alacak şekilde çok daha geniş bir anlam yelpazesine sahip olmakla birlikte fıkıh literatürü açısından bakıldığında vesvese terimiyle günümüzde dinî OKB olarak isimlendirilen hastalığın kastedildiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde, modern dönemde sadece birkaç yüzyıldan beri hastalık olarak nitelenen ve üzerine çeşitli araştırmalar yapılan obsesif kompulsif bozuklukların, fıkıh literatüründe vesvese terimiyle yüzyıllardır bir ruhsal hastalık olarak değerlendirildiği görülmektedir.

---

[26] Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990), 5/270; Sabri Erturhan, "Vesvesenin Talaka Etkisi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 215.

[27] Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Cedd, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, nşr. Muhammed Hacı vd. (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 6/161; Erturhan, "Vesvesenin Talaka Etkisi", 215. Ayrıca bk. İbn Saîd et-Tanûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/83.

[28] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî İbn Müflih, *Kitâbü'l-Fürû'*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsîn et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003); Erturhan, "Vesvesenin Talaka Etkisi", 215.

Gerek Hanefî mezhebinde gerekse diğer mezheplerin literatüründe vesveseli kimse anlamına gelen müvesvis kelimesi mecnun, matuh gibi ruhsal hastalık sahibi kimselerle ya da mükreh gibi baskı altında olup irade dışı fiillere zorlanan kimselerle birlikte zikredilmektedir. Bazı konularda müvesvisin dinî açıdan yükümlü olmaması için, akıl sağlığı yerinde olmayacak düzeyde hastalığa sahip olması şartı aranırken bazılarında ise vesveseli olması yeterli görülmüştür. Bu da vesvese sahibi kişinin, normal insanlardan farklı olarak hasta kabul edileceği düzeyde bir vesveseye sahip olması ve daha üst düzeyde akıl sağlığını da kaybedecek derecede vesveseli olması şeklinde iki hastalık düzeyinin dikkate alındığını göstermektedir.

Abdest, gusül ve namazda bir rüknün yerine getirilip getirilmemesi konusunda ortaya çıkan şüphe, normal şartlarda abdest, gusül ya da namazı geçersiz kılması gerekirken bu şüphe vesvese düzeyinde sürekli tekrar ediyorsa yok sayılır ve söz konusu ibadetler geçerli kabul edilir. Buradaki hastalık düzeyi, yükümlülüğü düşürecek seviyede değildir. Bununla birlikte bu hastalık mazeret kabul edilerek hastalık sahibine birtakım ayrıcalıklar verilmektedir. Gerek temizlik, abdest ve gusülde gerekse namaz gibi ibadetlerde vesveseli kimseyle ilgili her bir uygulama, aslında o vesvesenin yok edilmesine yöneliktir.

Hanefî mezhebinde müvesvisin vesveseden kaynaklı telaffuz edeceği küfür lafızları sebebiyle mürted olmayacağına yönelik hükümle diğer mezheplerde yer alan müvesvisin talakının geçerli olmayacağıyla ilgili hüküm, söz konusu lafızların müvesvisin kendi isteğiyle (ihtiyar) telaffuz edilmemesine dayanmaktadır. Nitekim her iki durumda da müvesvis, zihnindeki obsesyonlardan kurtulmak amacıyla ve istem dışı olarak zorlantılı bir şekilde (kompulsiyon) bu lafızları zikretmek durumunda kalmaktadır. Bu durum onu, söz konusu lafızları telaffuz etme sonucunda ortaya çıkacak yükümlülükten kurtarmaktadır. Bazı fakihler bu durum için akıl sağlığını giderecek düzeyde bir vesveseyi şart görmüşlerdir. Bu da yukarıda zikredildiği üzere fıkıh literatüründe vesvesenin en az iki düzeyde ele alınan bir hastalık olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Kaynakça

Abramowitz, Jonathan S. "Scrupulosity". *Advanced Casebook of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*. ed. Eric A. Storch vd. 71-87. b.y.: Academic Press, 2020.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. nşr. Şuayb el-Arnaût vd. 1-50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

American Psychiatric Association. *Diagnotik and Statistical Maual of Mental Disorders (DSM-5)*. Washington, DC: American Psychiatric Association, 2013.

Amil, Osman. *Dini İçerikli Obsesif-Kompulsif Davranışların Sosyodemografik Açıdan İncelenmesi ve Vesvese İlişkisi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)

Angın, Yasemin - Kızılgeçit, Muhammed. "Obsesif Kompulsif Bozukluğun Dini Kavramlarla İlişkisi ve Manevi/Dini Temelli Tedavi Yaklaşımları: Teorik Bir Bakış". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 53/1 (2020), 331-351.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî. *el-Câmiu's-Sahîh*. nşr. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. 1-6 Cilt. Beyrut: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 2011.

Çağrıcı, Mustafa. "Vesvese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 43/70-72. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013.

Erturhan, Sabri. "Vesvesenin Talaka Etkisi". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 205-218.

Inozu, Mujgan vd. "Scrupulosity in Islam: A Comparison of Highly Religious Turkish and Canadian Samples". *Behavior Therapy* 43 (2012), 190-202.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebsâr*. 1-6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1992.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. nşr. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.

İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî er-Râmînî. *Kitâbü'l-Fürûʿ*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsîn et-Türkî. 11 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik (Minhatü'l-hâlik ile birlikte)*. 1-8 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.

İbn Rüşd el-Cedd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *el-Beyân ve't-Tahsîl*. nşr. Muhammed Hacı vd. 20 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.

Kaplan Sayan, Pelin vd. "Blefarospazm, Tourette Sendromu ve Obsesif Kompulsif Bozukluk: İki Olgu Sunumu". *Klinik Psikiyatri Dergisi* 7/1 (ts.), 57-60.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî. *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*. 1-7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986.

Kerdiğe, Ali - Şentürk, Habil. "Psikoloji ve Din Açısından Takıntılar: 'Vesvese' Üzerine Analizler". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 2 (2020), 107-134.

Memiş, Mustafa. *Dinî İçerikli Obsesif Kompulsif Davranış Bozuklukları*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-Mergînânî. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. nşr. Talâl Yûsuf. 1-4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Müsnedü's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 1-5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *Sünenü'n-Nesâî*. nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde. 1-9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1986.

Öğüt, Salim. "İstibrâ ve İstincâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/320-321. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Sahnûn, İbn Saîd et-Tanûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Söylev, Ömer Faruk. "Din Perspektifinden Obsesif-Kompulsif Bozukluklar: Modern Yaklaşımlar ve Ebû Zeyd el-Belhî'nin Katkıları". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/2 (2020), 891-909.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî. *el-Ümm*. 1-8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990.

Yağcı, Hanife Yıldız. *Saplantılı Dini Davranışlar*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Zeylaî, Ebû Muhammed Fahruddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârii ez-Zeylaî. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik (Hâşiyetü'ş-Şelebî ile birlikte)*. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313